अस्वीकरण

नेपालीमा अनुवाद गरिएको मामिलाको निर्णय पक्षकारले आफ्नो भाषामा बुझ्नु को लागि मात्र हो। सबै व्यावहारिक र आधिकारिक उद्देश्यका लागि, फैसलाको अंग्रेजी संस्करण नै प्रामाणिक हुनेछ र कार्यान्वयनको उद्देश्यका लागि पनि अंग्रेजी भाषा मै जारी भएको फैसला मान्य हुनेछ।

राहिम शाह र अन्य

बनाम

गोविन्द सिंह र अन्य

*(*सिभिल अपील नं. ४६२८ को २०२३)

जुलाई २४, २०२३

*[*ए. एस. बोपन्ना र बेला एम. ट्रिवेदी, एज.जे.]

विलम्ब - माफी - प्रतिवादी नं. १ द्वारा दायर गरिएको मुद्दा परीक्षण अदालतद्वारा प्रतिवादीहरू नं. १ र २ -अपीलकर्ताहरूले दायर गरेको अपील, निचलो अपिलीय अदालतद्वारा म्याद नाघेको कारणले खारेज गरिएको - अपीलकर्ताहरूद्वारा दायर गरिएको दोस्रो अपील पनि उच्च अदालतद्वारा खारेज गरिएको - निचलो अपिलीय अदालतमा अपीलमा दाबी गरिएको कुरा कि फैसलाको जानकारी अपीलकर्ताहरूलाई नभएको, त्यो पक्ष निचलो अपिलीय अदालतद्वारा ध्यानमा राखिनु पर्ने थियो किनकि अपीलकर्ताहरूले प्रतिवाद बाहेक अन्य कुनै प्रभावकारी भूमिका निर्वाह गरेका थिएनन् - अपील दायर गर्न मात्र ५२ दिनको विलम्ब भएको र अतिरिक्त रूपमा जब पक्षहरू अचल सम्पत्तिको अधिकारको बारेमा लड्दै थिए, तब पक्षहरूको प्रमुख अधिकारहरू निर्णय गरिनु पर्ने थियो - निचलो अपिलीय अदालतद्वारा मात्र विलम्बको कारणले अपील खारेज गर्नु उचित नभएको - उच्च अदालतले पनि कुनै कानूनी प्रश्न नभएको आधारमा मात्र अपील खारेज गर्नु उचित नभएको - निचलो अपिलीय अदालत र उच्च अदालतद्वारा पारित फैसलाहरू रद्द - निचलो अपिलीय अदालतमा दायर गरिएको अपीलमा विलम्ब माफ गरिएको, अपील फाइलमा पुनःस्थापित - नागरिक प्रक्रिया संहिता, १९०८ - धारा ९६ - सीमा कानून, १९६३ - धारा ५ - अभ्यास र प्रक्रिया।

कलेक्टर, भूमि अधिग्रहण, अनन्तनाग र अन्य बनाम मस्त. कतीजी र अन्य (१९८७) २ एसएससी १०७ : [१९८७] २ एससीआर ३८७ – भरोसा गरिएको।

उद्धरण सम्बन्धित मुद्दा

[१९८७] २ एससीआर ३८७ भरोसा गरिएको पैरा ४

नागरिक अपिलीय क्षेत्राधिकार: नागरिक अपील नं. ४६२८ को २०२३।

मध्य प्रदेश उच्च अदालत, मुख्य स्थान जबलपुर को मिति १६.०४.२०१५ को निर्णय र आदेशबाट।

विकास उपाध्याय, नितिन गौड, कौस्तुभ अंशुराज, कुबेर बोद्ध, अर्जुन सिंह तोमर, सुश्री अंकिता कश्यप, अधिवक्ता अपीलकर्ताहरूका लागि।

अभिषेक विकास, अनशुमान श्रीवास्तव, अभिजीत श्रीवास्तव, अभिषेक शर्मा, अधिवक्ता प्रतिवादीहरूका लागि।

निर्णय

अदालतको निम्नलिखित निर्णय सुनाइयोः अनुमति प्रदान गरिएको।

१. पक्षहरूका वकीलहरूलाई सुनियो र अपील कागजातहरू हेरियो।

२. यहाँका प्रतिवादी नं. १ मूल मुद्दा नं. ३ ए/०२ को वादी हुन्। मुद्दा परीक्षण अदालतद्वारा मिति ०१.१०.२००५ को फैसलाद्वारा प्रतिपादन गरिएको थियो। यहाँका अपीलकर्ता जो मुद्दाका प्रतिवादी नं. १ र २ थिए, उनीहरूले नागरिक प्रक्रिया संहिताको धारा ९६ अन्तर्गत एक नियमित पहिलो अपील दायर गरे जसले उक्त फैसलालाई चुनौती दिएको थियो। अपील दायर गर्न ५२ दिनको विलम्ब भएकाले, सीमा कानूनको धारा ५ अन्तर्गत एक आवेदन विलम्ब माफ गर्न दायर गरिएको थियो। निचलो अपिलीय अदालतले मिति ०८.१०.२०१० को फैसलाद्वारा नागरिक अपील नं. ३५ए/२००५ लाई सीमा नाघेको आधारमा खारेज गरेको थियो भन्ने ठहर गरेको थियो र त्यसैले अपील खारेज गरेको थियो। उक्त फैसलाका विरुद्ध अपीलकर्ता मध्य प्रदेश उच्च अदालतमा दोस्रो अपील नं. ११८५/२०१० मा थिए। उच्च अदालतले मिति १६.०४.२०१५ को फैसलाद्वारा दोस्रो अपील खारेज गरेको थियो कि विचारणीय कुनै कानूनी प्रश्न छैन।

३. यही परिप्रेक्ष्यमा, अपीलकर्ताहरू यस अदालतमा यस अपीलमा छन्। प्रारम्भमा, निचलो अपिलीय अदालतमा अपील गर्दा दाबी गरिएको कुरा कि फैसलाको जानकारी अपीलकर्ताहरूलाई नभएको, त्यो पक्ष निचलो अपिलीय अदालतद्वारा ध्यानमा राखिनु पर्ने थियो किनकि अपीलकर्ताहरूले प्रतिवाद बाहेक अन्य कुनै प्रभावकारी भूमिका निर्वाह गरेका थिएनन्। अपील दायर गर्न मात्र ५२ दिनको विलम्ब भएको र अतिरिक्त रूपमा जब पक्षहरू अचल सम्पत्तिको अधिकारको बारेमा लड्दै थिए, तब पक्षहरूको प्रमुख अधिकारहरू निर्णय गरिनु पर्ने थियो। विलम्ब माफ गरिन सक्थ्यो र अपील मूलतः निर्णय गर्न सकिन्थ्यो।

४. कलेक्टर, भूमि अधिग्रहण, अनन्तनाग र अन्य बनाम मस्त. कतीजी र अन्य, (१९८७) २ एसएससी १०७ मा यस अदालतले निम्नानुसार ठहर गरेको छः

"सदन ले भारतीय सीमा कानून, १९६३ को धारा ५ मार्फत विलम्ब माफ गर्ने शक्ति प्रदान गरेको छ ताकि अदालतहरूले पक्षहरूको 'मूलतः' न्याय गर्न सक्षम होऊन्। सदनले प्रयोग गरेको 'पर्याप्त कारण' अभिव्यक्ति पर्याप्त रूपमा लचीलो छ ताकि अदालतहरूले न्यायको उद्देश्य पूरा गर्ने तरिकामा कानूनको अर्थ लगाउन सकून्-जुन अदालतहरूको अस्तित्वको लक्ष्य उद्देश्य हो। यो सर्वविदित तथ्य हो कि यस अदालतले यस अदालतमा दायर गरिएका मुद्दाहरूमा न्यायिक रूपमा उदार दृष्टिकोण अवलम्बन गर्दै आएको छ। तर, यो सन्देश तल्लो अदालतहरूमा पुगेको देखिँदैन। र यस्तो उदार दृष्टिकोण सिद्धान्तमा अवलम्बन गरिन्छ किनकि यो महसूस गरिन्छ किः

१. सामान्यतया एक वादीलाई ढिलो अपील दर्ता गरेर कुनै फाइदा हुँदैन।

२. विलम्ब माफ गर्न अस्वीकार गर्दा गुणात्मक मामला नै प्रारम्भिक चरणमा खारेज हुन सक्छ र न्यायको कारण नै पराजित हुन सक्छ। यसको विपरीत, जब विलम्ब माफ गरिन्छ तब हुन सक्ने उच्चतम घटना पक्षहरूलाई सुनुवाई गरेर मूलतः निर्णय गर्नु हो।

३. "प्रत्येक दिनको विलम्ब स्पष्ट पार्नु पर्छ" भन्नाले यो अर्थ लगाउन हुँदैन कि एउटा कठोर दृष्टिकोण अपनाइनु पर्छ। किन नहरेक घण्टाको विलम्ब, हरेक सेकेण्डको विलम्ब? यो सिद्धान्तलाई एक तार्किक सामान्य बुद्धिमत्ता प्रयोगात्मक तरिकाले लागू गरिनु पर्छ।

४. जब प्रमुख न्याय र तकनीकी विचारहरू एक-अर्काका विरुद्ध राखिन्छन्, प्रमुख न्यायको कारणलाई प्राथमिकता दिइनु पर्छ, किनकि अर्को पक्षले जानीजानी नगरिएको विलम्बको कारण न्याय नहुनुमा कुनै अधिकार दाबी गर्न सक्दैन।

५. यो अनुमान गरिँदैन कि विलम्ब जानीजानी वा दोषपूर्ण लापरवाही वा दुर्भावनाका कारण भएको हो। एक वादीलाई विलम्ब गर्न कुनै फाइदा हुँदैन। वास्तवमा उसले गम्भीर जोखिम बेहोर्नु पर्दछ।

यो बुझ्नु पर्छ कि न्यायपालिका तकर्नीकी आधारमा न्यायविहीनता कानूनी रूप दिने क्षमता कारण नभई, बरु न्यायविहीनता हटाउन सक्ने क्षमता र त्यसो गर्नुपर्ने अपेक्षाका कारण सम्मानित हुन्छ।

यस दृष्टिकोणबाट न्यायोन्मुख दृष्टिकोण अंगालँदै, अपील दायर गर्नको विलम्बका लागि पर्याप्त कारण थियो।"

५. न्यायोन्मुख दृष्टिकोण तल्लो अदालतहरूमा पनि पुग्नुपर्छ भन्ने उद्देश्य व्यक्त गर्ने माथिको निर्णय लगभग तीन दशक पहिले दिइएको थियो, तर दुर्भाग्यवश यस मामिलाले कठोर तकर्नीकी दृष्टिकोणको व्याप्ति देखाएको छ, जुन सम्बन्धित वादीहरूको पीडालाई निरन्तरता दिने मात्र होइन, बरु न्यायिक संरचनालाई पनि अनावश्यक रूपमा भार थप्छ, जुन पूरै प्रक्रिया पार गरेपछि यस टाढाको समयमा घडी पछाडि सार्नु र उनीहरूको पीडालाई लम्ब्याउनु पर्ने हुन्छ। यदि सम्बन्धित अदालत न्यायोन्मुख दृष्टिकोण बरु लोहाको कठोर तकर्नीकी दृष्टिकोण बाट संवेदनशील हुने थियो भने, पक्षहरूबीचको विवाद संभवतः उनीहरूका प्रतिस्पर्धी दाबीहरूको मूलतः निर्णय पश्चात् धेरै पहिले समाप्त हुन सक्थ्यो।

६. यदि यही अवस्था छ भने, निचलो अपिलीय अदालतले विलम्ब जब अत्यधिक नभएको अवस्थामा विलम्बको आधारमा अपील खारेज गरेको तरिका उचित छैन र उच्च अदालत पनि कानूनी प्रश्न नभएको आधारमा मात्र अपील खारेज गर्नु उचित थिएन।

७. अतः, उच्च अदालतद्वारा मिति १६.०४.२०१५ मा पारित फैसला र निचलो अपिलीय अदालतद्वारा मिति ०८.१०.२०१० मा पारित फैसला रद्द गरिन्छ। निचलो अपिलीय अदालतमा दायर गरिएको अपीलमा विलम्ब माफ गरिएको छ। नागरिक अपील नं. ३५ए/२००५ लाई निचलो अपिलीय अदालत अर्थात् प्रथम अतिरिक्त जिल्ला न्यायाधीश, नसरुल्लागंज, जिल्ला सेहोर, एम.पी.को फाइलमा पुनःस्थापित गरिएको छ। पक्षहरूले मूलतः आफ्ना तर्कहरू पेश गर्नेछन्। सबै तर्कहरू खुला छोडिएका छन्।

८. पक्षहरू नयाँ सूचना/समन्स जारी नगरी मिति २३.०८.२०२३ दिनको ११:०० बजे निचलो अपिलीय अदालत समक्ष उपस्थित हुनेछन् जुन पहिलो उपस्थिति मिति हो। निचलो अपिलीय अदालतले त्यसपछि आफ्नी कार्यवाही नियमित गरी सक्दोसम्म चाँडो मूलतः र कानून अनुसार मुद्दा निपटारा गर्नेछ।

९. यसैद्वारा अपील निपटारा गरिएको छ।

१०. बाँकी रहेका आवेदन(हरू) पनि निपटारा गरिएका छन्।

दिव्या पाण्डे अपील निपटारा गरिएको।